

УДК 1(091)(477)"19":14
DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-10/11>

Настасія ЧУЙКО, магістр, мол. наук. співроб.
ORCID ID: 0000-0001-6362-3211
e-mail: chuiko1993@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТРАКТУВАННЯ ІСТИНИ ПРЕДСТАВНИКАМИ АКАДЕМІЧНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Вступ. Розвідка має своїм предметом академічну філософську культуру України другої половини ХХ ст. радянської доби; об'єктом цього дослідження є історичні та методологічні основи трактування істини її представниками. Застосовуючи описову методологію та порівняльний аналіз, виявлено, що українська академічна філософія другої половини ХХ ст. радянської доби подана через спадок визнаних представників, часто згадуваної у філософській літературі Київської школи філософії як частини історії української інтелектуальної культури, являла собою відродження філософії в Україні на ґрунті так званого "автентичного" марксизму-ленінізму.

Методи. Для аналізу поняття істини представниками української академічної філософської культури досліджуваного періоду застосовано діалектичний метод, трактований у діалектичному матеріалізмі через поняття "розвитку" матеріального світу, зокрема в межах діалектики природи, діалектичне заперечення розглянуто як етап розвитку об'єкта, у якому досягнення попередніх не анулюються, а "знімаються" – містяться у ньому.

Результати. Трактування логічного як відображення закономірностей історичного процесу в теоретичній формі дозволило визначити істину як відповідність дійсності та проаналізувати її через призму відношення діалектичного взаємодоповнення категорій суб'єктивного та об'єктивного, відносного та абсолютного. Застосування діалектичного методу до понять "відносне" та "абсолютне" привело до виокремлення "відносно абсолютної", "абсолютно відносної" істини та до протиставлення першої "абсолютно абсолютній істині". Остання – абсолютно абсолютна істина, – трактується ними як недосяжний ідеал, що виконує функцію регулятивної ідеї, прагнення до реалізації якої її уможлиблює розвиток пізнання шляхом накопичення часткових, відносних істин.

Висновки. Застосування методології діалектичного матеріалізму до тлумачення поняття істини представниками академічної філософської культури в Україні другої половини ХХ ст. радянської доби дозволило обґрунтувати процес пізнання як складний і нескінченний. При цьому, як наголошують представники тогочасної академічної філософії, на шляху до досягнення відносних істин, крім об'єктивних діалектичних суперечностей, існують також суб'єктивні формально-логічні хиби та помилки, а єдиним способом відрізнити їх від об'єктивних суперечностей є практична перевірка.

Ключові слова: академічна філософська культура України другої половини ХХ ст. радянської доби; Київська школа філософії; гносеологія; діалектичний метод; поняття істини; істина як процес; абсолютна та відносна істина.

Вступ

Актуальність предмета дослідження – академічної філософської культури України другої половини ХХ ст. радянської доби, – пов'язана з потребою у власному незаангажованому чужою призмю розгляду поглядів на вітчизняну історію та культуру, що здійснюється, зокрема, завдяки формуванню об'єктивної та послідовної картини нашого інтелектуального минулого шляхом історико-філософської реконструкції різних періодів – тих, які є хронологічно близькими сучасності. Очевидно, що об'єктивний погляд на українську філософську культуру вимагає також дослідження впливу на неї іноземних ідей. Крім того, не можна оминути теми її функціонування у межах теоретичних систем, що були нав'язані ззовні. Період другої половини ХХ ст. радянської доби являє собою приклад такого функціонування. Вибір же об'єкта дослідження – історичних і методологічних основ трактування істини представниками академічної філософської культури в Україні другої половини ХХ ст. радянської доби пов'язаний з особливим значенням поняття істини для радянської гносеології. Істина є однією з ключових категорій також у гносеологічних розвідках часто згадуваної у вітчизняній філософській літературі Київській школі філософії. Тому ключовим завданням цього дослідження, крім розкриття змісту, який вкладали у поняття істини дослідники, визнані представниками Київської школи філософії як культурного феномену в радянській Україні другої половини ХХ ст., є також окреслення історичного контексту та методологічного підґрунтя їх гносеологічних поглядів. Адже, хоча спадок мисленників, визнаних представниками Київської школи, наразі активно вивчається українськими дослідниками, наприклад О. Фаріон, Н. Ярмоліцькою, Ю. Мелковим, А. Вовком, Т. Лютим,

Є. Бистрицьким та іншими, тема історико-методологічного підґрунтя їхніх учень залишається недорозкритою, через що зміст їхнього інтелектуального спадку для багатьох, особливо молодого покоління, є не до кінця зрозумілим. Останнє виявляється у спробах вписати спадок представників Київської школи філософії у контексти, до яких вони не належали.

Джерела. Дослідження ґрунтується на ключових для обраної теми працях таких представників Київської школи філософії, як П. Копнін, М. Злотіна, М. Булатов та В. Шинкарук, що присвячені проблемам мислення та пізнання. Прояснення ж історичного контексту функціонування академічної філософської культури України другої половини ХХ ст. радянської доби базується на свідченнях В. Шинкарука та П. Йолоня, а також розвідках авторів монографії "Філософська думка у Київському університеті: історія і сучасність" та І. Грабовської "Філософія в Україні доби УРСР як проблема сучасного гуманітарного дискурсу". Для розкриття методологічного підґрунтя розуміння київськими марксистами поняття істини, крім досліджень названих представників школи, також були взяті до уваги критичні розвідки "Діалектика versus метафізика: переоцінка дилеми" Д. Сепетого та "Що таке діалектика?" ("What is Dialectic?") К. Поппера (Popper, 1940).

Методи

Дослідження побудоване на застосуванні описового підходу, що дозволив реконструювати той зміст, який вкладали представники Київської школи філософії у поняття істини, а також виокремити історичні та методологічні основи їхнього розуміння. Крім цього, за допомогою порівняльного аналізу було продемонстровано ключову відмінність між діалектичним ученням В. Гегеля та методологією діалектичного матеріалізму.

Результати

Досліджуючи академічну філософську культуру України другої половини ХХ ст. періоду радянської окупації, можна стисло окреслити змістовий контекст її функціонування. Насамперед варто пам'ятати, що філософія того періоду являла собою марксизм, використовуваний як теоретичний базис руху радянського суспільства до "прекрасного комуністичного майбутнього", задля досягнення якого освіту та науку було перетворено на "поле ідеологічної боротьби". Основою боротьби став марксистсько-ленінський поділ усієї філософії на "теорію революційного марксизму" та "ідеалістичну буржуазну філософію" (т. зв. "принцип партійності"), проголошення ідеалу "науковості" та визнання марксизму єдиною правильною, дійсно "науковою" філософією. До того ж радянські дослідники послуговувалися умовним поділом філософії марксизму на два розділи – діалектичний матеріалізм, що досліджував так звані "закони розвитку природи" – діалектику розвитку природного світу та на історичний матеріалізм, який начебто відображав "закони розвитку суспільства". Зокрема, радянським марксистам імпонувала ідея про закономірність і, відповідно, неминучість настання комунізму як необхідного етапу історичного розвитку суспільства, реалізація його законів. Також владою відкрито експлуатувалась ідея поєднання теорії та суспільно-політичної практики задля виправдання застосування всіх доступних "практичних" "політичних" засобів (іншими словами, репресій) проти "ідеологічних" опонентів (Конверський та ін., 2005).

Перелічені обставини мали руйнівний вплив на інтелектуальну культуру республік Радянського Союзу. Зокрема, проголошення основних положень марксизму єдиним безсумнівним джерелом істини та прийняття принципу партійності мало наслідком фактичну ізоляцію радянської культури від світової та відкидання тих здобутків власної, що оцінювали як несумісні з марксистськими принципами, що практично зупинило розвиток держави, а проведені Й. Сталіним у 1930-х роках масові репресії проти "небажаних" діячів освіти та науки завершилися повним знищенням залишків її інтелектуального потенціалу. Маємо визнати цілком влучним вислів дослідника В. Д. Білодіда про те, що у 30-ті роки ХХ ст. "академічну філософію в Україні було буквально розстріляно" (Грабовська, 2020). Натомість те, що в той час продовжували називати "філософією", являло собою перифраз і прославляння, у кращому випадку – коментування та "пошуки" "доказів" правильності тих постулатів "єдиної" "наукової" філософії марксизму-ленізму, що містились в окремих, названих "найважливішими", працях її засновників, відповідно до канонів філософування та викладання, які було закладені четвертим розділом підручника "Короткий курс історії ВКП(б)" авторства Й. Сталіна. Так у Радянському Союзі 1930-х років було знищено філософію як таку, а філософський пошук, філософське дослідження замінили пропагуванням.

У другій половині 1950-х і на початку 1960-х років, відомих як період відлиги, коли партійні діячі проголосили розвінчання культу особи Й. Сталіна – "десталінізацію", – та оголосили "повернення до Леніна", ситуація в Україні почала змінюватись. Це "повернення" ставило перед науковцями завдання дослідити спадок В. Леніна та віднайти початкові змісти його вчення, таким чином звільнившись від нашарувань сталінізму, що передбачало вихід за межі пропагування у сферу філософського дослідження. Іншими словами, у період відлиги відбулося відродження філософування як такого та формування

нової філософської культури України, але на ґрунті так званого автентичного марксизму-ленізму.

Такому відродженню посприяли публікація та доступ до раніше невідомих праць засновників марксизму-ленізму, дозвіл на використання тієї частини їхнього спадку, яку вважали малозначущою, що значно розширило текстологічну базу пошуків філософів-шістдесятників. Тому, наприклад, очевидець тих подій П. Йолон характеризує цей період як такий, у якому відбулась "активізація філософського життя загалом та піднесення науково-дослідницької роботи в республіці", що ознаменувалось появою "широкого та впливового кола самодостатніх дослідників" (Йолон, 2015). У числі новопосталих дослідників були співробітники Інституту філософії імені Г. Сковороди та Київського національного університету імені Тараса Шевченка, яких згодом об'єднали сполученням "Київська школа філософії". Початково свої зусилля вони спрямовували на дослідження проблем науки, теорії пізнання та логіки у межах методології діалектичного матеріалізму.

Як відомо, діалектика є ученням про протилежності, їх зв'язки та відношення, а основу марксистської методології становить діалектичний метод, витлумачений Г. Гегелем. Згідно з висловлюванням дослідника Д. Сепетого, зміст діалектичного метода Г. Гегеля концентрується на "динаміці відношення єдності та боротьби протилежностей" і вчить про "прогресивний" розвиток мислення за схемою теза–антитеза–синтез; тобто маємо так зване "діалектичне заперечення", що являє собою перехід явища у свою протилежність, причому попередні досягнення пізнання тут не відкидаються, а "знімаються" – містяться у нових (Сепетий, 2006). Таке трактування діалектики, хоча й стало основою методології марксизму, проте далеко не все у вченні Г. Гегеля увійшло до неї. Зокрема, марксизм повністю відкинув ту частину, яка має назву "філософія тотожності" та зводиться до ідеї підпорядкованості матеріального законам ідеального – природі законам діалектичної логіки. Тобто, якщо, згідно з ідеалістичними поглядами Г. Гегеля, матеріальна дійсність отримує свою діалектичну природу завдяки її подібності до мислення, погодженості Абсолютною ідеєю, відчуженою формою якої Г. Гегель й вважає матерію, то філософи-марксистки, зокрема, Й. Діцген, а потім В. Ленін поєднали діалектику з матеріалізмом, утворивши поняття "діалектичний матеріалізм". Ключова відмінність діалектичного матеріалізму від діалектичної концепції Г. Гегеля полягала у визнанні первинності матерії, у твердженні про породженість ідеального матеріальним. Тобто в діалектичному матеріалізмі вже не природа являє собою відчужене відображення законів діалектичного по своїй суті мислення, а діалектична по своїй суті природа, що відображена мисленням, надає останньому "діалектичності". Так ідеалістична "філософія тотожності", як відповідності матеріального ідеальному, "перевертається з голови на ноги" та замінюється матеріалістичним ученням про єдність мислення та буття, під якою розуміють здатність мислення "правильно" та "адекватно" відобразити останнє (Porrer, 1940). Також у цій діалектиці природи сама тріада теза–антитеза–синтез набуває нового значення: діалектичне заперечення трактується тут як етап розвитку. Така діалектика передбачає, що сам природний об'єкт є діалектичним, суперечливим, адже містить у собі свою протилежність, яка вирішується його ж розвитком – переходом в інший, вищий етап, в якому результати попередніх не анулюються, а "знімаються" – містяться у ньому (Злотина, 2004б; Босенко, 2011).

Цей наступний, вищий, етап розвитку природного об'єкта являє собою реалізацією тих його потенцій, які були наявні в ньому від початку як його іманентні властивості та які, будучи ще не проявленими, суперечать його наявному стану (тобто стану їх фактичної відсутності в певний момент). Вони й становлять суть суперечливості об'єкта, яка вирішується розвитком – реалізацією. Причому реалізація іманентних властивостей об'єкта, на думку представників Київської школи філософії, може відбуватись не лише сама по собі, об'єктивно, але й шляхом їх втілення перетворювальною діяльністю людини. Тобто людське мислення, ґрунтуючись на наявному знанні закономірностей розвитку досліджуваного об'єкта, здатне адекватно відобразити не лише його наявний стан, але й потенційний, а людська практична діяльність, керована цим знанням, трактується як здійснення наступного етапу розвитку, як актуалізація його можливостей. Зазначена марксистська теза про людську діяльність як здійснення природної закономірності, як наступний етап розвитку, відкривала двері для виправдання радянського надмірного активізму, коли будь-яку діяльність можна виправдати, посилюючись на те, що вона ґрунтуються на знанні природних властивостей та здійснюється відповідно до закономірностей розвитку самого об'єкта; для віри в те, що немає меж практичному перетворенню світу людиною, хоча й не одразу, у майбутній перспективі; та для ілюзії про безмежні можливості "вдосконалення" також й людини, людської природи, зокрема шляхом "правильного" виховання, цензури та інших втручань, згідно з пізнаними закономірностями розвитку. Так діалектика природи ставала теоретичною основою тоталітаризму, а також догматизму у самій філософській та політичній теорії (Роррег, 1940).

Пізнання мисленням рухливості, постійної змінюваності світу, що фіксується поняттям "розвиток", є, як вважають марксиста, змістом пізнавального процесу, адже саме розвиток, на їхню думку, являє собою основну властивість матеріального світу та матерії як такої. Тому зміна і розвиток є фундаментальними поняттями діалектичного матеріалізму, його методології та трактування змісту людського знання. Таке трактування пізнання як схоплення мисленням розвитку передбачає його розгляд як складного та суперечливого процесу, який має діалектичну природу. Насамперед підґрунтям марксистсько-ленінського погляду на процес пізнання є положення про "принципову пізнаваність" світу, про здатність адекватно його "схопити", "відобразити" (т. зв. принцип "відображення"). Відповідно до зазначеного, визнані представниками Київської школи філософії П. Копнін, М. Злотіна, М. Булатов і В. Шинкарук так і визначають мислення як відображення дійсності "в людській голові". Проте водночас це "правильне відображення" предмета не є його копіюванням, а протиставляється йому як ідеальне – матеріальному.

Загалом, як відомо, процес зміни предмета, етапи його трансформацій, розвитку, становлять "історичне". Слідуючи В. Леніну, представники Київської школи філософії марксистсько-ленінського періоду розглядають історичне "як предмет мислення", а відображення історичного, відповідно, трактують як його зміст. Тобто згідно з цією позицією, мислення має своїм завданням відтворення "реального історичного процесу в усій його об'єктивності, складності та суперечливості", а тим способом, яким мислення виконує це завдання, є логічне. Тому сама логіка постає тут "відображенням історичного в теоретичній формі", а саме – "відтворенням сутності предмета й історії його розвитку в системі абстракцій", що дозволило, наприклад, П. Копніну висувати, що

логічне – це і є історичне, але "звільнене від випадковостей" (Копнін, 1966)

Варто зазначити, що в марксистсько-ленінській гносеології процес пізнання не є пасивним сприйняттям наявного. У ній саме мислення людини розглядається як етап розвитку світу, "у якому, – стверджує представник Київської школи М. Булатов, – завершуються узагальнювальні тенденції всієї історії матерії", а пізнання є "не простим подвоєнням, а продовженням та розвитком матерії" (Булатов, 1974). В. Шинкарук же уточнює, що "...відображення у процесі мислення не є дзеркально мертвим актом. Воно відображає не все наявне в предметі, а лише деякі його сторони. Які саме сторони виявляються в предметі у процесі його відображення... – це залежить від ступеня розвитку (історичного і індивідуального) процесу пізнання" (Шинкарук, 1964). Причому в марксисті логічні форми мислення беруть свій початок не безпосередньо з історичної дійсності, а опосередковано, – у їх утворенні важливу роль відіграє наявна суспільно-історична практика. Тобто розвиток мислення та пізнання опосередкований практикою, її наявними засобами та методами.

Загалом, формулюючи предмет логіки як "вивчення руху мислення до істини" та керуючись марксистською настановою про те, що поняття істини "виводиться" з гносеологічного відношення суб'єкта до об'єкта (Копнін, 1966) представники академічної філософської культури України радянської доби визначали "істинність знання" як відповідність дійсності. Наприклад, відома представниця Київської школи філософії М. Злотіна так і визначає істину як "філософську категорію, яка виражає відповідність знання дійсності"; "Істина, – пояснює вона, – притаманна думці, але істинність визначається ставленням до дійсності" (Злотіна, 2004а). Натомість М. Булатов пропонує коротше визначення: істина є "згодою понять з речами" (Булатов, 1974). Тому ключовими поняттями, що дозволяють зрозуміти зміст, який вкладали в "істину" представники академічної філософії в Україні другої половини ХХ ст. радянської доби, є поняття суб'єктивного та об'єктивного.

Зокрема, згідно з марксистом-ленінізмом, основною ознакою істинності знання є його об'єктивність, яка забезпечується тим, що зміст такого знання "не залежить" від конкретної людини, що дало П. Копніну підставу визначати істину як таке знання, яке "своїм змістом виходить зі сфери суб'єктивного в область об'єктивного" (Копнін, 1966). Проте об'єктивність істини не є абсолютною: оскільки знання завжди залишається "людським", належить суб'єкту та не може бути "нічийним", істина визначається ним як діалектична єдність суб'єктивного і об'єктивного. Застосування ж представниками Київської школи філософії методу матеріалістичної діалектики до проблеми співвідношення суб'єктивного та об'єктивного в істинному знанні дозволило їм визначити це відношення як "взаємоперетворення": зокрема, за М. Булатовим, "суб'єктивне" пізнання, прагнучи вийти за межі своєї "суб'єктивності" та стати об'єктивним, певною мірою "об'єктивується", а об'єктивне, "відбиваючись в суб'єкті", отримує момент суб'єктивності (Булатов, 1974).

Такий взаємоперехід суб'єктивного та об'єктивного отримує продовження у діалектиці абсолютного та відносного. Щодо останньої варто зазначити, що, відповідно до методології діалектичного матеріалізму, у Київській школі філософії вважають можливим трактувати самі поняття "абсолютне" та "відносне" у пізнанні діалектично: поняття "абсолютне" позначає тут не дещо вічне та незмінне, а лише щось стійке та тривале, а "відносне" означає щось мінливе та перехідне. Тобто поняття "абсолютного" та "відносного" визнаються київськими марксистами діалектично суперечливими, такими, що містять у собі свої ж протилежності. Указана

діалектична суперечливість абсолютного та відносного виявляється у тому, що у процесі розвитку предмета чи явища "не все змінюється, дещо залишається, зберігається", але при цьому "незмінне в одних умовах змінюється в інших" (Копнин, 1966). Зазначена діалектичність абсолютного та відносного вони зафіксували у словосполученнях "відносно абсолютне" та "абсолютно відносне" та, щодо пізнання, протиставляли "відносно абсолютному" "абсолютно абсолютну істину" (Булатов, 1974), а також висновували, що абсолютно "абсолютною" є лише матерія та її атрибут – рух" (Копнин, 1966).

"Абсолютно абсолютне" у мисленні виявляється у його прагненні до об'єктивності при відображенні предмета дійсності, який воно мислить. Тобто мислення є абсолютним "за своїм джерелом і тенденцією", що надає йому здатності пізнати об'єктивний світ, проте окремі, конкретні його результати є завжди неповними, "мінливими, відображають дійсність ... приблизно", – тобто відносними (Копнин, 1966) Пізнання ж у своєму розвитку прагне "подолати все несправжнє, відносне", часткове та досягти "абсолютної, тобто повної істини", що була означена М. Булатовим як "абсолютно абсолютна" (Булатов, 1974). Остання є практично недосяжною, ідеалом пізнання; її недосяжність радянські марксистичні пояснюється тим, що, якщо б мислення досягло абсолютно абсолютної істини, тоді б істина стала б "завершеним процесом", тобто таким знанням, у якому "предмет увесь без залишків перетворений на адекватне йому визначення думки, і у ньому (предметі) не лишається нічого, чого не було б у думці, а в думці немає нічого, чого б не містилось у предметі" (Шинкарук, 1964). Така абсолютна тотожність мислимого з буттям означала б, що "за логічною тотожністю (тотожністю у знанні) "ігнорується «гносеологічна різниця (різниця суб'єктивного іта об'єктивного)»" (Шинкарук, 1964), тобто являла б собою реалізацію ідеї об'єктивного ідеалізму. Тому істину діалектичний матеріалізм трактує як процес, що безкінечно продовжується та ніколи не завершується, в якому абсолютно абсолютна істина, спонукаючи до відкриття "часткових", "тимчасових", тобто "відносних" істин, отримує тут значення регулятивної ідеї, яка й обумовлює розвиток пізнання (Булатов, 1974).

Неважко помітити, що вказана характеристика мислення, – бути одночасно як абсолютним, так і відносним, – позначає різні рівні пізнання об'єктивного світу: рівень окремого суб'єкта пізнання – людини, пізнавальної можливості якої обмежені, і рівень суб'єкта – людства, "знання" яке вважають більш "наближеними" до абсолютного. Причому, як уточнює П. Копнін, наближення людства до об'єктивної істини треба розуміти не як "механічне сумування різних готових істин", а як ступінь поглиблення знань про предмет, як рух за "щаблями точності та повноти відображення об'єктивного світу", що є "моментами" руху до однієї істини – відносно абсолютної (Копнин, 1966). Так кийські марксистичні другої половини ХХ ст. "матеріалістично" видозмінюють положення Г. Гегеля про те, що "пізнання здатне досягти відносно абсолютної істини" шляхом "накопичення" низки істин, "абсолютно відносних", приблизних, надаючи "абсолютному" методологічного значення (Злотина, 2004а).

Очевидно, що в мисленні людини, окрім відносних та відносно абсолютних істин, наявні також хиби та помилки, яких, як вважають представники академічної філософської культури другої половини ХХ ст. радянського періоду, варто відрізняти від діалектичних суперечностей. Це розрізнення ґрунтується на поділі логіки на формальну та діалектичну. Зокрема, логічне мислення як формально-логічне судження визнається ними предметом вивчення формальної логіки, а мислення як процес

"осягнення предмета посередництвом діалектичного синтезу об'єктивних результатів суджень" проголошується сферою діалектичної логіки. Тобто, якщо формальна логіка розуміється тут як вчення про побудову окремих суджень, то діалектична "вчить того, як будувати процес розмислу під час всебічного пізнання предмета як системи закономірних зв'язків і відношень" та синтезує "об'єктивні результати тих розмислів, у яких виводяться протилежні, але... істинні судження про один і той самий предмет, взятий у різних (протилежних) площинах розгляду" (Шинкарук, 1964). Тобто головною особливістю діалектичної логіки є відкидання формально-логічного закону суперечності, що ґрунтується на впевненості у принциповій діалектичності людського мислення, яка, нагадаємо, у діалектичному матеріалізмі визнається похідною від діалектичності самого об'єкта. Тому діалектична логіка подається як така, що відображає та вирішує "реальні суперечності", що існують у реальному світі. Отже, згідно з представниками Київської школи філософії, принципи діалектики не підпорядковуються принципам формальної логіки, адже принципи діалектики, вважають вони, змістовніші та глибші, а оскільки формальна логіка не досліджує розвиток, то вона не торкається питання про те, чи здійснюється осягнення сутності предмета мисленням.

Відповідно, марксистичні відокремлюють формально-логічні помилки та суперечності від діалектичних протилежностей. Зокрема, формально-логічні суперечності визначаються ними як такі, що забороняються законами формальної логіки, адже вони не відображають особливості предмета, а є суто "суб'єктивними" помилками, які тому не приводять до об'єктивної істини, а ведуть до "суб'єктивно-хибних" висновків (Копнин, 1966). Натомість діалектичні суперечності проголошуються ними відображеннями у мисленні реальних суперечностей об'єкта, "об'єктивних", "реальних суперечностей". Тобто в марксистичній логічній несуперечливість є необхідним, але недостатнім критерієм істинності, адже, як відомо, теорія може не відповідати дійсності навіть попри відсутність у ній логічних суперечностей; водночас так само відомо, що істинною не може бути теорія, яка побудована на порушенні формально-логічного закону неприпустимості суперечності. Відповідно, на думку кийських марксистичних, "хибним" є не сам критерій логічної несуперечливості, а його абсолютизація. Натомість головним критерієм, який уможливує розрізнення об'єктивних суперечностей від суб'єктивних у марксистично-ленінізмі, є практична перевірка, у якій і встановлюється характер суперечностей у мисленні, відокремлюючи об'єктивно-істинне знання від суб'єктивно-хибного.

Дискусія і висновки

Отже, підсумовуючи, варто вказати, що українська академічна філософія другої половини ХХ ст. радянської доби подана у розвідці дослідженням спадку визнаних представників Київської школи філософії як частини історії вітчизняної інтелектуальної культури, являла собою відродження філософії в Україні на ґрунті так званого "автентичного" марксистично-ленінізму. Зокрема, до трактування істини представниками академічної філософської культури України досліджуваного періоду застосовувався діалектичний метод, витлумачений через поняття "розвитку" матеріального світу. Це дозволило їм трактувати істину шляхом дослідження відношення діалектичного взаємоперетворення категорій суб'єктивного та об'єктивного, відносного та абсолютного. Застосування ж діалектичного методу до понять "відносне" та "абсолютне" привело до виокремлення "відносно абсолютної", "абсолютно відносної" істини та протиставлення першої "абсолютно абсолютній істині". Абсолютно

абсолютна істина трактується ними як недосяжний ідеал, що виконує функцію регулятивної ідеї, прагнення до реалізації якої уможливило розвиток пізнання.

Попри наявність літератури, що присвячена спадку київських філософів-шістдесятників, очевидно, що завдання його незаангажованого дослідження не можна вважати завершеним. Крім того, уважний погляд на наявні джерела виявляє, що цей процес ще досі перебуває на початковому етапі, коли практично відсутні не лише критичні розвідки з погляду сучасного рівня філософської культури України та обізнаності її носіїв, але й фундаментальні описові дослідження – багатоаспектні реконструкції теоретичних основ указанного періоду. Щодо завдання аналізу можливого впливу філософської культури в Україні у другій половині ХХ ст. на сучасність, необхідно визнати, що таке дослідження поки ще навіть не почалося.

Наостанок у контексті вищевказаного зазначимо, що розвідка, концентрована на історичних і теоретичних підґрунтях трактування лише одного з понять марксистсько-ленінської гносеології, що є частиною об'ємного гносеологічного вчення київських філософів-марксистів другої половини ХХ ст., має за мету стати одним із таких початків багатоаспектних досліджень української філософської культури другої половини ХХ ст. радянської доби.

Список використаних джерел

- Босенко, В. А. (2001). *Всеобщая теория развития*. Вища школа.
 Булатов, М. А. (1974). *Ленинский анализ немецкой классической философии*. Наукова думка.
 Грабовська, І. М. (2020). Філософія в Україні доби УРСР як проблема сучасного гуманітарного дискурсу. *Українознавчий альманах*, 27. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.10>
 Злотина, М. Л. (2004а). Общие законы развития и принцип отражения. У Ю. А. Мелков (Ред.) *Диалектика* (с. 47–264). Институт философии им. Г.С.Сковороды; Институт софиологии.
 Злотина, М. Л. (2004б). Сущность и явление как категории материалистической диалектики. У Ю. А. Мелков (Ред.) *Диалектика* (с. 267–284). Институт философии им. Г. С. Сковороды; Институт софиологии.

Nastasiia CHUIKO, Master of Arts, Junior Researcher
 ORCID ID: 0000-0001-6362-3211
 e-mail: chuiko1993@gmail.com
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE HISTORICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF TRUTH INTERPRETATION BY REPRESENTATIVES OF UKRAINE'S ACADEMIC PHILOSOPHICAL CULTURE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY DURING THE SOVIET ERA

Background. *The current research focuses on Ukraine's academic philosophical culture in the second half of the 20th century during the Soviet era, emphasizing the historical and methodological bases of truth interpretation by its representatives. Using descriptive methodology and comparative analysis, it was found that the Ukrainian academic philosophy of this period, represented here by the legacy of recognised figures often referred to in the philosophical literature as the Kyiv School of Philosophy, is a revival of philosophy in Ukraine based on so-called "authentic" Marxism-Leninism.*

Methods. *In particular, to analyse the concept of truth, representatives of the Ukrainian academic philosophical culture of the studied period employed the dialectical method, which is interpreted in dialectical materialism through the concept of the "development" of the material universe. Specifically, within this dialectics of nature, dialectical negation is considered a stage of object development in which the achievements of the earlier stages are not eliminated but rather "removed" – contained within it.*

Results. *The interpretation of logic as a theoretical reflection of historical patterns in theoretical form enabled them to define truth as correspondence to reality and analyse it through the lens of the dialectical inter-transformation of the categories of subjective and objective, relative and absolute. The application of the dialectical method to the concepts of "relative" and "absolute" resulted in the identification of "relatively absolute," "absolutely relative" truth, and the opposition of the "relatively absolute truth" to the "absolutely absolute truth." They regard the latter – absolutely absolute truth – as an unreachable ideal that serves as a regulative principle, the pursuit of which promotes cognitive progress through the accumulation of partial, relative truths.*

Conclusions. *Thus, in the second half of the 20th century, during the Soviet era, representatives of Ukraine's academic philosophical culture employed dialectical materialism methodology to define the concept of truth, allowing them to justify the process of cognition as complex and endless. At the same time, as representatives of that era's academic philosophy have emphasised, on the path to achieving relative truths, in addition to objective dialectical contradictions, there are also subjective formal-logical errors and mistakes that can only be distinguished from objective contradictions through practical verification.*

Keywords: *academic philosophical culture of Ukraine in the second half of the 20th century Soviet era; Kyiv School of Philosophy; gnosiology; concept of truth; truth as a process; absolute and relative truth.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Йолон, П. Ф. (2015). "Київська філософська школа" як явище. *Філософська думка*, 3, 77–89.

Конверський, А. Є., Бичко, І. В., & Огородник, І. В. (2005). *Філософська думка у Київському університеті: історія і сучасність*. Центр навчальної літератури.

Копнин, П. В. (1966). *Введение в марксистскую гносеологию*. Наукова думка.

Сепетий, Д. (2006). Діалектика versus метафізика: переоцінка дилеми. *Філософська думка*, 4, 56–75.

Шинкарук, В. І. (1964). *Логика, диалектика и теория познания Гегеля*. Изд-во Киевского университета.

Popper, K. R. (1940) What is Dialectic? *Mind*, 49(196), 403–426. <https://www.jstor.org/stable/2250841>

References

- Bosenko, V. A. (2001). *General Theory of Development*. Higher school [in Russian].
 Bulatov, M. A. (1974). *Lenin's Analysis of German Classical Philosophy*. Naukova Dumka [in Russian].
 Grabovska, I. M. (2020). Philosophy in Ukraine during the USSR as a problem of modern humanitarian discourse. *Ukrainian Studies Almanac*, 27. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.10> [in Ukrainian].
 Konverskyi, A. Ye., Bychko, I. V., & Ohorodnyk, I. V. (2005). *Philosophical Thought at Kyiv University: History and Modernity*. Centre for Educational Literature. [in Ukrainian].
 Kopnin, P. V. (1966). Introduction to Marxist Epistemology. Naukova Dumka [in Russian].
 Popper, K. R. (1940) What is Dialectic? *Mind*, 49(196), 403–426. <https://www.jstor.org/stable/2250841>
 Sepetyi, D. (2006). Dialectics versus Metaphysics: Re-evaluation of the dilemma. *Philosophical Thought*, 4, 56–75 [in Ukrainian].
 Shynkaruk, V. I. (1964). *Logic, Dialectics, and the Theory of Knowledge of Hegel*. Publishing House of Kyiv University [in Russian].
 Yolon, P. F. (2015). The "Kyiv philosophical school" as a phenomenon. *Philosophical Thought*, 3, 77–89. [in Ukrainian].
 Zlotina, M. L. (2004a). General Laws of Development and the Principle of Reflection. In Yu. A. Melkov (Ed.) *Dialectics* (pp. 47–264). G. S. Skovoroda Institute of Philosophy; Institute of Sophiology.
 Zlotina, M. L. (2004b). Essence and Phenomenon as Categories of Materialistic Dialectics. In Yu. A. Melkov (Ed.) *Dialectics* (pp. 267–284). G. S. Skovoroda Institute of Philosophy; Institute of Sophiology.

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24